

UNIVERZITET SINGIDUNUM
Departman za poslediplomske studije
Danijelova 32, Beograd

VEĆU DEPARTMANA ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE

Odlukom Veća Departmana za poslediplomske studije broj 4 - 296/2017. od 30.11.2017 godine, određeni smo za članove Komisije za ocenu podobnosti kandidata i teme za izradu doktorske disertacije pod nazivom: " **Značaj nautičkog turizma za razvoj turizma Crne Gore** " kandidata **Radoslav Ćoso -master** o čemu podnosimo sledeći

IZVEŠTAJ

1. Osnovni podaci o kandidatu

Kandidat **Radoslav Jovo Ćoso -master** rođen je 05.03.1952. u Kotoru, Crna Gora. Arilju. Pravni fakultet u Beogradu završio je 1983. godine i radni odnos zasnova na pravnim poslovima u državnoj upravi. Master rad pod nazivom Upravljanje lukom kruzing turizma u uslovima krize odbranio je 2013. na Fakultetu za Turizam i hotelijerstvo Kotor, Univerzitet Veljko Vlahović – Podgorica.

Kandidat Radoslav Ćoso od 2011. godine aktuelno učestvuje na domaćim i stranim naučnim konferencijama i radi istraživanja na temu menadžmenta i marketinga u turizmu, ljudskih resursa u hoteljerstvu, uparvljanju turističkom destinacijom itd.

Radno iskustvo

1984-1985. Sekretar SIZ-a za turizam Kotor

1985-1994. Direktor RK Kamelija TRO Napredak Kotor

1995-1996. Predsjednik turističkog saveza Kotor, Zamjenik pred. tur. saveza B. Kotorske H. Novi, Član pred. tur. saveza Crne Gore - Podgorica

1996-2005. Direktor TO Kotor – NTO CG Podgorica

2006-2012. Predsjednik borda direktora Lovanja doo Kotor, Izvršni direktor Lovanje doo Kotor 2012 -U kompaniji Lovanja doo Kotor na radnom mjestu izvršni direktor

Objavljeni radovi:

Hotelska kuća, IX Međunarodni stručni simpozijum, novembar 2013., *Luka Kotor kao destinacija kruzera* **M31**

Časopis „Teme“ Niš, 2016., *Izazovi menadžmenta ljudskih resursa u hotelskoj industriji Crne Gore*, **M24**

Hotelska kuća, IX Međunarodni stručni simpozijum, novembar 2013., *Luka Kotor kao destinacija kruzera* **M31**

Doktorska disertacija Radoslava Ćosa-master urađena je na 217 strana i prikazano je 55 tabela, 14 grafikona i 36 slika; 8 strana spisak literature (60 bibliografskih jedinica, knjige, časopisa, naučni lianci i 36 internet izvora I ostale literature (zakonsak akta, izveštaji ministarstva i turističke organizacije). Na kraju je na 5 strana dat prilog-Upitnik istraživanja. U deoktorskoj disertaciji navedeno je 193 fusnoote.

Doktorska disertacija kandidata Radoslava Čosa prošla je proveru softvera za ustanovljavanje preklapanja/plagijarizma (iThenticate: Plagiarism Detection Software). Ukupan procentualni iznos zapaženih preklapanja iznosi 9% disertacije. Svaka jedinica primarnih izvora, naznačenih kao potencijalni izvor prilikom provere plagijarizma, iznosi manje od 1% u ukupnom radu. Najveći broj uočenih preklapanja, odnosi se na reference navedene u fusnotama koje je kandidat koristio prilikom navođenja izvora za prikazane tvrdnje i citate u disertaciji. Preostali deo preklapanja odnosi se na periodične reči i izraze koji su opšte prihvaćeni i koriste se u svakodnevnoj komunikaciji i akademskom pisanju u različitim oblastima pa se stoga ne mogu smatrati plagijarizmom kao i adekvatno navedene preuzete delove iz drugih izvora literature, obeležene navodnicima i fusnotama koje ukazuju na originalni rad iz kog su delovi citirani. Deo disertacije koji se odnosi na istraživanje i analizu rezultata nema preklapanja koja se mogu smatrati plagijarizmom što ukazuje na originalnost samog istraživanja.

2. Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja ove disertacije su pozitivni uticaji kruzina turizma u Boki Kotorskoj, odnosno pozitivni efekti koje ovaj vid turizma ima na razvoj Crne Gore kao turističke destinacije na međunarodnom tržištu i na lokalnu zajednicu. Nautički turizam već odavno ne predstavlja samo uživanje već i jedan od najprofitabilnijih vidova selektivnog turizma u svijetu. Danas je kruzina turizam, kao poseban vid nautičkog turizma, razvijen u celom svetu.

Nautički turizam je začeo u Engleskoj, a zatim se preselio u Francusku gdje je doživio bum, da bi se potom proširio na Belgiju, Holandiju, Njemačku i Poljsku. Danas je ovaj vid selektivnog turizma jedan od glavnih aduta turističkih velesila koje od nautičkog turizma ubiraju milijarde eura po sezoni. Turisti se u potrazi za doživljajima okreću novim oblicima ponude od kojih se izdvajaju brodske ture. Brodske ture ili kružna putovanja predstavljaju novi oblik ponude sa najvećom stopom rasta. Rezultat su težnje turista za putovanjem i upoznavanjem novog, nasuprot statičnom odmoru i masovnom turizmu. Cjenovna konkurentnost ovog vida turizma uslovljava značajan rast putovanja. Atraktivnost kruzina turizma proizilazi iz bogatstva i diferenciranja turističkih sadržaja na brodu kao i iz težnje turista za putovanjem i upoznavanjem novih destinacija, kultura i običaja. Ovim se potencira aktivni odmor turista isprepleten brojnim sadržajima i doživljajima. Dinamičnost i šarolikost ponude i zadovoljstvo turista uslovljavaju njihov ponovni dolazak i privlačenje sve brojnijeg tržišnog segmenta.

Jedna od osnovnih šansi razvoja crnogorskog turizma i ostvarivanja konkurentne prednosti na evropskom tržištu ogleda se upravo u kružnim brodskim turama. Ipak, razvoj kružnih brodskih tura u Crnoj Gori je tek u početku i nije dovoljno valorizovan. Sa druge strane, Crna Gora se izdvaja brojnim preduslovima razvoja: primorskim gradovima sa bogatim kulturno-istorijskim nasljedom, umjerenom mediteranskom klimom i veoma razuđenom obalom. Težište ovog rada biće zasnovano na istraživanju potencijala kruzina turizma u Boki Kotorskoj, prije sveg grada Kotora, zbog njegovog povoljnog geografskog položaja i prirodnih karakteristika obalnog područja. Kruzina turizam Boke Kotorske za sada je nedovoljno uključen u nautičko-turističke tokove Mediterana što upućuje na velike mogućnosti razvoja. Ukoliko se maksimalno valorizuju potencijali, efekti od kruzina turizma mogu biti veoma značajni u ekonomskom i društvenom pogledu, ne samo za Boku Kotorsku već i za područje cjelokupnog Crnogorskog primorja.

Krstarenja bi mogla postati jedna od vodećih ponuda crnogorskog turizma po kojoj će region postati prepoznatljiv na evropskom turističkom tržištu. Brend crnogorskog turizma se ne smije vezati samo za ljepotu mora i prirode, već i za njihovu valorizaciju i upoznavanje putem krstarenja. Osnovni preduslov razvoja kruzina turizma je da sazrije svest o važnosti i isplativosti tog oblika selektivne ponude. Razvoj treba da bude baziran na osmišljenoj strategiji, a ne prepušten

aktivnostima par partnera. Treba prepoznati pozitivne efekte na cjelokupan razvoj zemlje. Kruzing turizmom se može privući novi tržišni segment, bogatija klijentela koja može biti ujedno i odlična promocija destinacije.

Cilj istraživanja je rasvjetljavanje mogućih alternativa razvoja kruzing turizma u Boki Kotorskoj, i u skladu sa tim formulirani su **ciljevi** rada:

- a. Identifikovanje karakteristika kruzing turizma u Boki Kotorskoj,
- b. Predstavljanje efekata dosadašnjeg razvoja kruzing turizma u Boki Kotorskoj,
- c. Predstavljanje koncepta i značaja održivog razvoja turističkog sektora;
- d. Definisane osnova strategijskog razvoja turističke destinacije sa fokusom na Boku Kotorsku,
- e. Identifikovanje stavova građana i privredno kruzing turizmu u Boki Kotorskoj,
- f. Definisane mjera i aktivnosti za socio-kulturnu održivost kruzing turizma u Boki Kotorskoj.

3. Hipotetički okvir istraživanja

Opšta hipoteza od koje se krenulo u istraživanje u disertaciji je: *"Ukoliko se na pravi način bude upravljalo potencijalima i resursima, što je preduslov za zdrav rast i razvoj, kruzing turizam u Boki Kotorskoj može postati značajan faktor u razvoju ovog regiona."*

Posebna hipoteza koja proizilazi iz opšte je: *"Jačanje konkurentne prednosti Crne Gore kao turističke destinacije podrazumijeva uvođenje strategijskog pristupa planiranju razvoja kruzing turizma, s obzirom da njegov razvoj nema adekvatnu podršku od nosilaca turističke politike niti je bio usklađen sa dugoročnim promjenama na međunarodnom tržištu kruzing turizma."*

Pojedinačne hipoteze su:

- a) Kruzing turizam ima niz specifičnosti, posebno u odnosu na druge vidove selektivnog turizma;
- b) Iako je kruzing turizam je jedan od najznačajnijih oblika selektivnog turizma u Crnoj Gori on nije dovoljno razvijen;
- c) Kruzing turizam može omogućiti Crnoj Gori da postane poznata svetska turistička destinacija;
- d) Usvajanje koncepta održivog razvoja kruzing turizma u Crnoj Gori doprinelo bi boljem pozicioniranju Crne Gore kao svetske kruzing destinacije;
- e) Uspešno usvajanje koncepta održivog turizma na nacionalnom nivou zahteva uključivanje svih učesnika na turističkom tržištu u ovaj proces, a posebno države i privrede, odnosno putničkih agencija koje su ključni posrednici u prometu kruzing aranžmana;
- f) Za povećanje pozitivnih i smanjenje negativnih uticaja kruzing turizma ključne su formulacija i implementacija odgovarajućih zakonodavnih mera, promocija dijaloga između ljučnih zainteresovanih strana i jačanje edukacije o značaju održivog poslovanja u turističkom sektoru.

4. Metodologija istraživanja

U ovoj doktorskoj disertaciji korišćene su uobičajene metode naučno istraživačkog rad (*primarna i sekundarna istraživanja*) kako bi se zadovoljili osnovni metodološki zahtevi: pouzdanost, objektivnost, stručnost, sveobuhvatnost kao i multidisciplinarna kompleksnost definisanog problema i predmeta istraživanja.

U toku naučnog i istraživačkog rada upotrebljene su različite metode kako bi bili zadovoljeni osnovni metodološki zahtevi – objektivnost, pouzdanost, opštost i sistematičnost. Kandidat je u disertaciji istraživao naučno-teorijska saznanja, relevantnu literaturu i savremenu poslovnu praksu korišćenjem većeg broja metoda, i to: istorijske metode, deskriptivne, induktivne i deduktivne

metode, metode analize i sinteze, metode generalizacije i specijalizacije, metode dokazivanja i opovrgavanja, metode analize sadržaja, kao i metod studije slučaja.

U skladu sa izabranom problematikom, definisanim ciljevima istraživanja i postavljenim naučnim hipotezama radi definisanja naučnih i stručnih zaključaka i iznalaženja mogućih rešenja upotrebljena je teorijska analiza uz korišćenje rezultata istraživanja iz međunarodne naučne literature, odnosno saznanja naučnika i drugih autora koji su istraživali problematiku kojom se bavi i ovaj rad. Analizirani su podaci dobijeni istraživanjem TO Kotor o stavovima turista o kruzing turizmu u Boki Kotorskoj.

Primenom istorijskog metoda pribavljeni su rezultati istraživanja drugih autora koji su se bavili istraživanjem kruzing turizma sa posebnim fokusom na Boku Kotorsku. U istraživanju je korišćena domaća i strana literatura iz oblasti kruzing turizma i održivog turističkog razvoja, uključujući knjige, stručne članke i internet stranice.

Metoda kompleksnog posmatranja i analiza sadržaja primenjena je prilikom obrade rezultata preuzetih iz drugih istraživanja, posebno TO Kotor koja redovno sprovodi istraživanja o stanju turizma, a samim tim i sektora kruzing turizma u Crnoj Gori.

U radu je korišćen i metod studije slučaja u cilju boljeg sagledavanja problema sa kojima se suočavaju brodske agencije u Crnoj Gori i potrebe za implementacijom strategije održivog razvoja. Podaci neophodni za studiju slučaja prikupljeni su direktno od agencije "Boka Adriatic" kako u štampanom i elektronskom obliku, tako i kroz razgovor sa višim menadžmentom koji je ukazao na opšti pravac razvoja preduzeća i pojedine probleme sa kojima se preduzeće suočavalo u dosadašnjem poslovanju.

Da bi se realno sagledala dosadašnja rešenja u razvoju kruzing turizma Boke Kotorske, uz desk istraživanja, odnosno korišćenje sekundarnih stranih i domaćih izvora istraživanja, sprovedeno je praktično terensko istraživanje. Za potrebe rada sprovedeno je istraživanje stavova građana i privrednika Kotora o uticaju i značaju kruzing turizma za Crnu Goru. U tu svrhu konstruisana je anketa koja sadrži 33 pitanja (Prilog 4), od čega su 4 imala za cilj da prikupe opšte podatke o ispitanicima: pol, godine, obrazovanje i mesto zaposlenja. Pitanja su zatvorenog tipa sa unapred ponuđenim odgovorima. Deset pitanja koncipirano je u formi petostepene Likertove skale. Istraživanje je sprovedeno na terenu u periodu od 01.06.2016-30.08.2016 radnim danima od 09-16h. Anketirani su zaposleni u sektoru turizma (turističke agencije, TO Kotor, A.D. Luka Kotor, Lučka kapetanija Kotor, vlasnici apartmana), sektorima povezanim sa turizmom (ugostitelji, služba granične policije, carina, trgovci), ali i ispitanici koji ne rade direktno u turističkom sektoru, odnosno na pozicijama koje imaju direktne veze sa turizmom (lokalni preduzetnici, administrativni i zdravstveni radnici). Istraživanje je sprovedeno uz podršku direktora navedenih ustanova. U istraživanju je učestvovalo 498 ispitanika, od čega je 375 muškog, a 123 ženskog pola. Najmlađi ispitanik ima 19, a najstariji 57 godina. Prosečna starost ispitanika je 37 godina. Podaci su analizirani korišćenjem programa SPSS. Za analizu rezultata korišćene su matematičko-statističke metode, pre svega deskriptivna statistika, Hi-kvadrat test i *Spearmanov koeficijent korelacije* rangova, a rezultati su prikazani tabelarno i grafički.

5. Kratak prikaz sadržaja doktorske disertacije

Disertacija sadrži 7 poglavlja

Urađena doktorska disertacija pod nazivom " **Značaj nautičkog turizma na razvoj turizma Crne Gore** " čini uvod, šest poglavlja u okviru koji se (I) razrađuju teorijske postavke relevantne za istraživanje, (II) razrađuju hipoteze, ciljevi i metodološki pristup istraživanju i (III) izlažu i diskutuju dobijeni rezultati istraživanja, nakon čega sledi zaključak i pregled korišćene literature.

U prvom, uvodnom delu rada ukratko je izložen problem koji će se razmatrati u ovoj disertaciji. Opisani su ciljevi istraživanja, metodologija, postavljene hipoteze i predstavljena je struktura rada. U ovom poglavlju autor obrazlaže i značaj istraživanja.

U drugom poglavlju rada opisane su karakteristike brodskih prevoznika i putničkih agencija na savremenom turističkom tržištu. Autor prvo prikazuje opšte karakteristike kružnih putovanja u Evropi i profil korisnika kruzing usluga. Nakon toga, analiziran je istorijski razvoj putničkih agencija sa posebnim fokusom na razvoj grupnih putovanja i karakteristike turističkih agencija u XX i XXI veku. U ovom delu rada dat je kratak osvrt i na brodske agencije koje funkcionišu u Crnoj Gori, uz predstavljanje primera poslovanja brodske agencije Boka-Adriatic d.o.o. uključujući njenu ponudu, marketing strategiju i analizu snaga, slabosti, pretnji i mogućnosti iz okruženja.

U trećem delu rada predstavljene su karakteristike kruzing turizma u Boki Kotorskoj. Prikazana su ključna ograničenja i nedostaci u postojećoj ponudi Boke Kotorske polazeći od osnovnih podataka o Kotoru i karakteristikama Kotora kao međunarodne kruzing destinacije. Poseban fokus ovog poglavlja je i koncept zadovoljstva turista turističkom destinacijom i odnos imidža destinacija sa zadovoljstvom turista i njihovom lojalnošću.

Četvrti deo rada posvećen je strategijskom razvoju kruzing turizma u Boki Kotorskoj. Ovo poglavlje podeljeno je na 5 delova. U prvom delu prikazan je značaj misije, vizije i ciljeva Boke Kotorske kao kruzing destinacije, kao i smernice razvoja kruzing turizma. Drugi deo poglavlja bavi se značajem eksterne analize, odnosno analize makro okruženja i analize konkurencije. Makro okruženje podeljeno je na ekonomsko, demografsko, socio-kulturno, tehnološko, prirodno i državno i političko. Kao najznačajniji konkurenti, analizirane su luka Venecija i trst, Dubrovnik, Zadar, Split i Rijeka. Treći deo poglavlja posvećen je SWOT analizi, dok se četvrti deo bavi formulisanjem i implementacijom strategije kruzing turizma u Boki. U petom delu poglavlja autor prikazuje značaj kontrole i evaluacije implementirane strategije razvoja.

Peti deo rada fokusiran je na strategiju instrumenata marketing miksa u kruzing turizmu. U ovom delu rada detaljno su analizirana sva 4 ključna instrumenta marketing miksa: proizvod kruzing turizma, cena kruzing proizvoda, distribucija kao i promocija u kruzing turizmu, ali i dodatna 3 instrumenta karakteristična za usluge: uslužni proces, ljudi i uslužni ambijent.

U šestom delu rada autor ukazuje na značaj održivog razvoja za turističke agencije i kruzing turizam. U ovom poglavlju prikazan je koncept održivog turizma, identifikovane su prepreke u primeni politike održivog razvoja destinacije i analizirane su komponente održivog razvoja (ekonomska, ekološka, socijalna i kulturna). U okviru ovog poglavlja prikazan je i odnos održivog razvoja i menadžera, zaposlenih, poslovnih partnera i naravno, potrošača, kao i perspektiva razvoja kruzing turizma u Boki u skladu sa prikazanim konceptom održivog razvoja.

Sedmi deo rada posvećen je praktičnom istraživanju stavova građana i privrede o kruzing turizmu u Boki Kotorskoj.

Na kraju disertacije iznet je **zaključak**, odnosno sumirani su najznačajniji zaključci sprovedenog istraživanja i date preporuke za unapređenje pozitivnih efekata kruzing turizma u Boki Kotorskoj.

6. Postignuti rezultati i naučni doprinos doktorske disertacije

Tržište kružnih putovanja i turistička ponuda iskazuju trend rasta, brži od mnogih drugih vidova turizma i brži od prosječne godišnje stope rasta globalnih turističkih kretanja. Tema doktorske disertacije je aktuelna, a doprinos predloženog istraživanja je u uočavanju značaja kruzing turizma, sa posebnim fokusom na Boku Kotorsku i konkurentnost turističke destinacije. Na osnovu rezultata istraživanja, autor daje preporuke za postavljanje novih ciljeva razvoja kruzing turizma u Boki Kotorskoj koji su u skladu sa potrebama turista, građana i lokalnih preduzetnika. Ovi razvojni

ciljevi omogućiće napredak sektora krusing turizma u skladu sa potrebama lokale zajednice i krajnjih potrošača. Na ovaj način, Crna Gora, odnosno Boka Kotorska, može se pozicionirati kao konkurentna međunarodna krusing destinacija. U skladu sa predmetom i ciljem, postavljenim pretpostavkama i metodama istraživanja, očekuje se da će rezultati ovog naučno-istraživačkog rada dati doprinos razvoju krusing turizma u Boki Kotorskoj. Rezultati istraživanja će biti od koristi drugim istraživačima ove oblasti, ali i kreatorima turističke politike, s obzirom na kompleksno sagledavanje problema razvoja krusing turizma, formulisanja optimalnog strategijskog koncepta i metoda upravljanja u Boki Kotorskoj.

7. Mišljenje i predlog Komisije o doktorskoj disertaciji

Na osnovu svega izloženog Komisija je mišljenja da doktorska disertacija kandidata **Radoslav Ćoso -master** po svojoj temi, pristupu, strukturi i sadržaju rada, kvalitetu i načinu izlaganja, metodologiji istraživanja, načinu korišćenja literature, relevantnosti i kvalitetu sprovedenog istraživanja i donetim zaključcima zadovoljava kriterijume zahtevane za doktorsku disertaciju, te se može prihvatiti kao podobna za javnu odbranu.

Sagledavajući ukupnu ocenu doktorske disertacije kandidata **Radoslav Ćoso -master** pod nazivom „**Značaj nautičkog turizma za razvoj turizma Crne Gore**“ predlažemo Veću departmana za posle diplomске studije i Senatu Univerziteta Singidunum da prihvati napred navedenu doktorsku disertaciju i odobri njenu javnu odbranu.

Beograd, 30.01.2019.

Članovi komisije:

Prof. dr Jovan Popesku- redovni profesor,
Univerzitet Singidunum, FTHM

Prof. dr Filip Đoković- vanredni profesor, Poslovni Fakultet Valjevo

Prof. dr Slobodan Čerović, redovni profesor,
Univerzitet Singidunum, FTHM